

ազատ մարդիկ չափազանց ազատութիւն կը վայելեն, ու գերիներն ալ չափազանց գերութիւն կը կրեն՝ քան թէ աշխարհքիս ո՛ր և իցէ տեղ: Տեսայ անգամ մը որ տան մը բոլոր գերիները տանջանքի դրուեցան որպէս զի խոստովանին իրենց տիրոջը յանցանքը՝ որուն համար ամբաստանուէր էր: Այլ ի՞նչ ըսեմ. Յանցանքի դատաստաններու մէջ եղեր է երբեմն որ ամբաստանողը ուզեր է որ տանջանքի դրուի ուրիշ քաղաքացւոյ մը գերին, որն որ նոյն դատաստանին հետ ամենեւին վերաբերութիւն մը չունէր: Այդպիսի դիպուածներու մէջ կը պահանջուի նաև տիրոջը հաւանութիւնը, որն որ սովորաբար թոյլ կու տայ, այսու պայմանաւ՝ որ եթէ գերին փորձին տակը մեռնելու ըլլայ, գինը վճարուի: Գուցէ այնպէս մը երևնայ քեզի որ ես այս դժբաղդ մարդկանց վրայ չափազանց խօսքս կ'երկրեցնեմ. բայց ո՞վ չուզեր խօսիլ իր գտնուած վիճակին վրայ, մանաւանդ թէ որ այն վիճակը նոյն իսկ խեղճութիւնն ըլլայ: Յաջողութեան մէջ լռելը դիւրին է, բայց դժբաղդութիւնը շատախօս կ'ընէ զմարդը:— Ա՛հ, ըսի իրեն, ինչպէս կրնամ ցաւակից չըլլալ այն աղէտից որոնց համը անուշտ ես ալ կ'առնէի, թէ որ Աթէնքին յաղթողը քիչ մը աւելի խստութիւն բանեցնէրու ըլլար:

« Բայց ատուք ի՞նչ մարդիկ են, ըսի, որ պարզ բաճկոն մը հագուէր են, մորուք ու մազերնին ածիլած մէկալ հոս գտնուած քաղաքացոյ պէս, բայց անոնցմէ միայն տեսակ մը խոյրով կը տարբերին: Ասոնք տեսնք են, թէ ծառայք: Վասն զի քիչ մը առաջ ասոնցմէ մէկը գերիի մը հրաման մը կու տար. որն որ թէպէտ և անոր հնազանդել կը ցուցնէր, բայց կարծես թէ ընտանութեամբ մը հետը կը խօսէր:— Տասնըհինգ օր առաջ, պատասխանեց Սիրոս, իրարու հետ հաւասարափնալ էին, անոր համար իրարու ընտանի են. բայց մէկը գերութենէն ազատելով՝ հռովմայ քաղաքացի եղաւ, իսկ միւսը գեռ գերի է:

« Երտակը պէտք է ըսել. գիտնաս որ գերւոյ մը վիճակը աւելի գէշ է հռովմայեան թէ Յունաստան, բայց միշտ աչքին դիմացը կայ բարեբաղդութեան հասնելու յոյս մը: Մեր աշխարհքի հարստութիւնը չափաւոր ըլլալուն, գերին շահաւոր ստացուածք մըն է, զորն որ տէրը գոռալարալ յանձն կ'առնու ձեռքէ հանելու. իսկ ընդհակառակն հռովմայ մէջ գերին դիւրաւ ազատութիւն կը ստանայ իրեն վարձք իրեն ծառայութեցը: Ասոր յայտնի ապացոյցն է այդ ազատագրաց բազմութիւնը, զորոնք չորս դիգ կը տեսնես: Սակայն ամենեւին մի կարծեր թէ ասոնք բուն հռովմայեցւոյ հաւասար կը սեպուին. թէպէտ և հարկաւոր իրաւունքները կը վայելեն, բայց վրանին համարմունք չըլլալով՝ ստորին քաղաքացիներէն ալ վար կը սեպուին. անոր համար հասարակապետութեան ցած պաշտօններուն միայն կրնան հասնիլ. և գէոններու մէջ չեն կրնար մտնել, ուսկից նաև իրենց որդիքն ալ գուրս են, միայն ծովային խմբին մէջ կրնան մտնել: Քիչ յարգ ունեցող ցեղերու կարգը միայն կրնան սեպուիլ, և այն կարգով միայն կրնան տալ իրենց քուէն ժողովրդեան ժողովներուն մէջ: Իրենց վերաբերեալ օրէնքները իրենց առջի նուաստութիւնը կը յիշեցնեն. և նաև իրենց ազատութիւնն ալ ձրի շնորհք մըն է:

Եւ որովհետեւ ստիպուած են միշտ իրենց հին տեսարցը յարգութեան նշաններ տալու, թէ որ յանկարծ իրենց տեսարցը խեղճութեան մէջ ինկնան, անոնց օգնելու համար պարտական են տալու իրենց ամէն ունեցածներն: Իրաւ է որ երախտագիտութիւնը իրենցմէ զայս կը պահանջէ, բայց այս յայտնի օրէնք ըլլալով՝ կու գան կ'առնեն իրենցմէ ինչ տիրելի ու ազնիւ բան մը որ ունին: Եւ թէ որ մէկը այս պարտքէս ետ կենայ, նորէն գերութեան վիճակը կ'իյնայ ու հանքերու մէջ աշխատելու կը խրկուի: Եւ այս ալ կայ որ մէկ կերպով մը չեն կրնար բուն հռովմայեցւոյ մը աղջկանը հետ կարգուիլ. և միայն այս խտրութիւնը բաւական է զիրենք հին քաղաքացւոյցմէն որոշելու համար: Թէպէտ և այսչափ անարգութեամբ են ազատագիրները, բայց և այնպէս համարմունք ունին քաղաքացւոյ առջև. մէկ բնական զգացմունք մը զմեզ ուրիշներուն սիրելի կ'ընէ, թէ այն բաւոյն համար որ մենք կ'ընենք, և թէ անոր համար որ մենք ուրիշներն ըրեր են. ազատագրի տէր մը երբ կը տեսնայ որ հարկաւոր մարդու մը տեղ կը գնեն զանիկայ որուն ինքը ազատութիւն տուեր է, մեծ տխրութ մը կ'իմանայ: Եւ մանաւանդ ինքը կը ջանայ որ այն ազատագիրը աւելի յարգ ունենայ, որովհետեւ իրեն կ'երևայ թէ ինքն է պատաճառ այնպիսի հարկաւոր անձի մը: Անոր համար ալ ինչ մեծ համարմունք որ անոր վրայ ցուցուի, անուղղակի տէրը իրեն կ'ընդգունի. այս պատճառաւ երբեմն շատ աւելի վտանգաւոր է ազատագիր մը արհամարհելը՝ քան թէ անոր տէրը:

ԳԱՆԳԱՏՈՂ ԵՒԱԽԱՅ

Եստայ ի՛նչ որ առաջ գաւել Գիրովին ի՛նչ Գանգաթի, նշան է ի՛նչ անոր առաջ գաւել ի՛նչ Զարգար-Թէնէն լէ այլ Գիրովը Բար-Թէնէն:

Անգղիացի պարոն մը կը ջանար հարստացնելու իր ծառաները. ուրիշ մը երբ կը յանգիմաներ զանգղիացին՝ ըսելով թէ չգիտեր իր ծառաները վախի և հպատակութեան մէջ պահելու, կը պատասխանէ. թէ որ ուզէի իմ ծառաներէս աւելի յարգութիւն ընդունելու, ես գիտեմ՝ որ եթէ պահուին խեղճութեան մէջ, խոնարհ և վախկոտ կ'ըլլան. բայց ես անոնց երջանկութիւնը կ'ուզեմ. և փառք կու տամ Աստուծոյ այս բանիս համար. որովհետեւ իրենց յանգիմութենէն, զոր կը ցուցնեն կ'ըսես, կը հասկընամ որ բաւական հարստութիւն և հանգըստութիւն վայելելու հետ են: